

טיפול בגינות נוי בשנת השמיטה

שאלה: מלבד מה ששטחי נוי מרחיבים דעתו של אדם [כמאמר הגמ' בברכות ז], (ב): "שלשה מרחיבים דעתו של אדם אלו הן, דירה נאה וכו'"] הקפידו בש"ס בכמה מקומות על נוייה של ארץ ישראל [בערכין (לג, ב) אסרו לעשות מגרש שדה מפני שמחריב את נוי העיר, ובמסכת ב"ב (כד ב) חייבו להרחיק את האילן מן העיר כ"ה אמה וכפרש"י שם: "נוי לעיר כשיש מרחב פנוי לפניו, שאם העיר מגונה אין זה תפארת ארץ ישראל". ובכתובות (קיג א) לפי פרש"י, היה רבי חנינא מתקן את מכשולי העיר מחמת חיבת הארץ שלא יצא שם רע על הדרכים]. ונשאלתי כיצד אפשר לקיים שביעית כהלכתה ולשמור על שטחי הנוי של הישוב.

תשובה: בשנת השמיטה נצטוינו לשבות מעבודת הארץ ועבודת האילן, (רמב"ם שביעית פ"א ה"א). ואינו לוקה מן התורה אלא על הזריעה או על הזמירה ועל הקצירה או על הבצירה (שם ה"ב) [ולגבי חרישה נסתפקו אם היא מדאורייתא או מדרבנן]. שאר העבודות האסורות אינן אלא מדרבנן (שם ה"ג). מלאכות דאורייתא אסורות בשביעית אפילו לקיום האילן, מלאכות דרבנן אסורות כשבאות להשביח את האילן, אך מותרות כשהטיפול הנצרך הוא כדי לשמור את האילן מקלקול והפסד, (מו"ק ג, א ע"ז נ, ב כרם ציון פ"ג, א).

בשטחי הנוי של הישוב יש דשא, פרחים, שיחים ואילנות, והמלאכות הדרושות כדי לקיימן הן: השקאה, זיבול, גיזום, כיסוח דשא, ריסוס, השמדת עשבים מזיקים, עידור סביב הצמח וחפירה להכנסת ממטרות או צנורות.

בריש מו"ק (ב, א) מובא במשנה: "משקין בית השלחין במועד ובשביעית", ושאלו בגמ' (שם ב, ב) כיון שמשקה בשבת חייב או משום זורע או משום חורש מה טעם התירו זאת בשביעית? אביי תירץ: שמשנתנו היא לפי רבי, ששביעית בזמן הזה מדרבנן ומשום הפסד התירו חכמים (עיין רש"י שם). רבא אמר משנתנו היא אפילו לפי רבנן הסוברים ששביעית בזמן הזה דאורייתא (רש"י שם) אבות מלאכה אסרה התורה בשביעית, תולדות [כגון משקה זרעים – רש"י] לא אסרה התורה ולבסוף מסיקה הגמרא, שגם זמירה ובצירה שהן תולדות זריעה וקצירה ופרט בהן הכתוב לאיסור אסורות מן התורה, אבל שאר התולדות אינן אסורות אלא מדרבנן. ומביאה הגמ' דוגמאות של תולדות האסורות בשביעית, ומסיקה הגמ' שלמנוע הפסד מותר, לרווחא אסור. וכך פסק הרמב"ם בהל' שמיטה (פ"א ה"ח ט, י): "משקין בית השלחין... ומפני מה התירו כל אלה, שאם לא ישקה תעשה הארץ מליחה וימות כל עץ שבה, והואיל מאיסור הדברים האלו וכיוצא בהם מדבריהם לא גזרו על אלו" מבואר מסוגית הגמ' ופסק הרמב"ם שמלאכות דרבנן הבאות למנוע הפסד מותרות בשביעית והשקאה בכלל זה. מכאן שמותר להשקות רק לשמור על קיום הצמח אם לא השקאה שבאה להשביח את האילן או פירותיו.

הר"ן [ויש גורסים הנמוקי] בריש מועד קטן כתב טעם אחר להיתר השקאה בשביעית: ... אע"ג דכל עבודת הקרקע נאסרת בשביעית כדכתיב שוך לא תזרע, ומינייהו ילפינן כל שאר עבודות כגון מזבלין ומקרסמין ומזרדין ומפסגין וכדומה, שכל אלו מלאכות חשובות הן, דסגי להו בפעם אחת בשנה, דומיא דזריעה וזמירה. אבל השקאה דצריכה תדיר, לא מקרי עבודה חשובה, ולפיכך שריא. ולפי טעם זה נראה שכל השקאה מותרת אפילו להשבחה, אלא שהפוסקים הכריעו שדוקא השקאה לקיום הצמח מותר, בין אילנות ובין פרחים או דשאים, (עפ"י המבי"ט ח"ד סי' סד).

בענין זיבול הביא בשבת-הארץ (פ"א ה"ה) שתי דעות, דעת רבינו חננאל (ע"ז נ, ב) שמותר להשקות או לזבל בזבל, אם יש צורך בדבר שלא ימות, ואינו אסור כ"א להברותו יותר. ודעת רש"י (שם) שזיבול בקרקע לעולם אסור, אפילו אם הוא כדי שלא ימות האילן, שכל מה שהוא עבודה שבשדה ובכרם לא הותרה משום לאוקמי. ובכרם ציון (פ"ז א) פסקו שאם חוששין שימות האילן אם לא יזבל מותר וי"א שהזיבול בקרקע לעולם אסור ולכן לכתחילה יש לזבל קודם שביעית שלא יצטרם לזבל בשביעית. והחזו"א (שביעית כא, יז) כתב: שבמקום הפסד שימות כל העץ או יפסדו הפירות יש לסמוך להקל בכל אלו, אך צריך לשקול כל עבודה ועבודה אם יש בזה חשש שימות העץ וכל שאינו אלא הרוחה אסור, ואם אפשר להסתפק בפעם אחת אסור לעשות שתי פעמים, וכן חייבים לזבל ולנכש קודם ר"ה שלא יצטרכו לזבל ולנכש בשביעית, ואף אם לא יספיק [הזיבול שלפני ר"ה] לכל השנה כל מה שאפשר למעט חייב למעט. והוא הדין אם אפשר לדחות הזיבול לאחר שביעית חייבים לאחר. מלאכת זימור איסורה מפורש בכתוב (ויקרא כה, ד): "וכרמך לא תזמור", ודעת רוב הפוסקים שמלאכות דאורייתא אסורות (שבה"א אות ל) אפילו לאוקמי אילנא. ואם כך אסורה הזמירה בשביעית בכל אופן. אלא שבש"ס הזכרו כמה מיני גיזום: קירסום [פ"ב מ"ג – כורתים וחותרים הענפים היבשים מן האילן].

זירוד [שם – הענפים הלחים כשהם מרופין רגילים לקצצן ומניחים מקצת].

פיסול [שם – חותכין כל הענפים שבאילן כדי שיתעבה].

קיסום [שם מ"ד – שובר ראשי הענפים].

כיסוח [שם מ"י – חותכין העלין של האורז].

זינוב [פ"ד מו: מקטע זנבות הגפנים כדי שיתעבה הגזע ויגדל ויגביר כחזו]. ומבואר במשניות שם, שחלקם מותרים בשביעית [המזנב בגפנים... ר"ע אומר קוצץ כדרכו בקרדום או במגל ובמגירה ובכל מה שירצה] וחלקם אינם אסורים בשביעית אלא מדרבנן.

בספר שבת-הארץ (קו"א יא) כתב לחלק בין זמירה האסורה מן התורה, לכריתת ענפים שאינה אסורה אלא מדרבנן. זמירה האסורה מן התורה, היא קציצת חלק מהזמורות ולא כולם, להרבות הפירות בזמורות הנשארות. אבל כריתת כל הענפים

1. אמנם לגבי סיכת שמן לאחר גיזום כתב רש"י (שם): "מלאכה שהיא עבודת קרקע אסור רחמנא, והני לאו מלאכת קרקע ניגדו דאוקמי אילנא הוא שלא ימות, ואין משביחו לאילן אלא מעמידו כמות שהוא ולפי"ז משמע שדעת רש"י שמלאכת קרקע אסורה היא דוקא כשמשבחה את האילן, אבל אם אינה משבחה את האילן אפילו אם המלאכה נעשית בגוף הקרקע, אינה מלאכת קרקע להאסר בשביעית. וראיה לדבר מפרש"י לדברי הגמ' שם "לסתומי פילי", שאם נתגלו שרשי האילן, והמלאכה היא קשקושי דהיינו חפירה תחת הזיתים, למרות שנעשית מלאכה בקרקע היא מותרת לפי הגמ' דאוקמי הוא. ולפי פירוש זה לא נחלקו רש"י והר"ח בזיבול הקרקע לאוקמי אילנא. אח"כ מצאתי שכעין זה כתב הגרש"א בהערות שבסוף ספרו "מעדני ארץ" (סימן ח', ח'): "גם יש מקום לומר דהשקאה וחרישה שרגילין תמיד לעשותן חשיבי שפיר עבודת שדה וכרם ושפיר אסידי בדאורייתא, משא"כ עבודה שעושין רק בדרך מקרה אפשר דרק לאברויי חשוב להקרא בשם עבודה לא לאוקמי כמו שנראה כמו שנראה מרש"י שם במס' ע"ז.

והשארת גזע האילן, שמטרתו להאריך את קיום האילן, היא מלאכת הפיסול שאינה אסורה אלא מדרבנן, ומותר אם בא לאוקמי אילנא, להעמידו על ימיו הקצובים לו בטבעו, ולהסיר מהאילן את המונעים הממהרים את קץ גדולו ופוסק לחיותו. [ועיין עוד במשפטי-כהן תשובה סז]. ועוד תנאי התנה שם, שכריתת הענפים תעשה בשנוי, דהיינו שלא יחתוך כדרך כל השנים – חתיכה ישרה, אלא בקו אלכסוני.

החזו"א (שביעית סימן כא טו) כתב שזימור שאר אילנות חלוק מזימור גפן מצד טיב עבודתו, ע"כ חיתוך ענפים בשאר האילנות הוא דרבנן, ואיסור זימור מן התורה הוא רק בגפן. ואם עושה הזימור בשלמותו, אף אם נתכוין לעצים אסור, אך אם חותך כדרך החותכין לעצים מותר, (שם סימן יט, יד-טו). אילנות סרק שאין רוב העולם זומרין, כשקוצץ להסקה ולתשמיש יתכן ואין על זה שם זמירה כלל, ובפרט כשאיסור זימור בשאר אילנות הוא דרבנן ובלשון חכמים הוא זירוד ולא זימור.

מהאמור מבואר שבשאר אילנות, מלבד גפן, אם כורת הענפים שלא להשביח האילן או פירותיו, אלא להאריך את קיום האילן ולהעמידו על ימיו הקצובים לו בטבעו, מותר לכרות הענפים בשינוי מחתיכת שאר השנים, וכל זה כשהפעולה באה לקיום האילן ולא להשביחו. כמו כן נראה שגזימת גדר-חי או כיסוח דשא, מותר שמוכח מתוך מלאכתו שאין כונתו להשביח האילן [בספר "שמיטה-כהלכתה" (עמ' יז) הביא בשם מומחים שקציצת דשא אינה מועילה לגידול הצמח] ואדרבא רצונו שהצמח לא יגדל, וכל כונתו אינה אלא לנוי. ובמיוחד אם נצרף את מה שכתב הגרש"ז אוירבך שליט"א בהערות בסוף הספר מעדני ארץ (סימן ח, ח): "מסופקני בפרחי נוי, שעיקר המטרה הוא הנוי והיופי, שאפשר שאם גוזז וזומר כדי לשמור צורתם דחשיב נמי כאוקמי אילנא ושרי וצ"ע". [ועיין בחוברת טיפול בגנות נוי בשמיטה עמ' 16 הערה 21].

העולה מכאן למעשה: בשטחי דשא, כשהדשא מתחיל להצהיב ולאבד מנויו מותר להשקותו, כמו כן כשגובה הדשא מכער את צורתו מותר לכסחו, זיבול הדשא אסור, אא"כ הדבר הכרחי לקיומו. בשיחים, מותר לגזום גדר חי לעיצוב צורת השיח, אך אסור לגזום השיח להשגת פריחה. הסרת ענפים זקנים או חולים ליפוי השיח אסור, אך לקיומו של השיח מותר.

באילנות, גיזום ענפים לחיזוק הגזע והשגת מבנה בריא – מותר, אם הגיזום נעשה בשנוי, אך גיזום להשגת פריחה אסורה, ואם הענפים מפריעים לעוברי דרכים או פוגעים בקיי חשמל או מחשיכים את אור הדירה, מותר להסירם. (ר"ש סיריליאו ירושלמי פ"ב ה"ג). וכן מותר לעקור, עד שני אילנות במקום אחד, במסור או בטרקטור. (פ"ד מ"ד המדל).

השמדת עשביה בריסוס או בעידור [ריסוס עדיף מעידור] מותר אם העשבים פוגעים בצמחים הסמוכים (ספר השמיטה פ"ד וכרם ציון פ"ה ג). והוא הדין שמוותר לרסס נגד מחלות הפוגעות בצמחים (הלכות-שביעית סימן א כז, כח).

עידור סביב הצמח להפיכת האדמה להחדרת חמצן הדרוש לקיומו של הצמח – מותר. (רמב"ם פ"א ה"ז ובשה"א שם).

פריסת טפטפות להשקאה מותרת, וכן מותרת הפירה להכנסת ממטרות או צנרת בתנאי שניכרת מטרת החפירה (כרם ציון פ"ה ד, חזו"א יז, כ).